
DOBRINKA HADŽI-SLAVKOVIĆ

ŽAK ŠARPANTRO: ZA KULTURNU POLITIKU

(Jacques Charpentreau: POUR UNE
POLITIQUE CULTURELLE, Paris, 1967)

Žak Šarpantro, profesor književnosti u Parizu i poznat poslenik na polju kulture, već više godina svoje radove posvećuje pitanjima umetnosti, kulture, ličnosti, zajednice.

U ovoj knjizi on već prvim rečenicama ističe izrazito kritički odnos prema sadašnjoj kulturnoj situaciji u Francuskoj: »Francuska ima Ministarstvo za kulturu. Ali, možemo da se pitamo: ima li ona kulturnu politiku? Francuska ima Ministarstvo za narodno obrazovanje i Ministarstvo za omladinu i sportove; u većini ministarstava mnogobrojne službe vode kulturne akcije, sjajne ili nejasne. Ali, možemo da se pitamo: kakva je kulturna politika Francuske? Nekoliko govora, zbir nagomilanih propisa, divne izložbe, subvencije pevačkim društvima, desetak domova kulture — ne čine kulturnu politiku«.

Autor smatra da je neophodno definisati kulturnu politiku i to oslanjajući se na realnost. Treba utvrditi potrebe i postaviti ciljeve. Jer u mnoštvu pojava naše civilizacije kulturna realnost je vezana za svaku nit društvenog tkanja. Sa izvesne tačke gledišta — sve ubrajamo u kulturu, a to heterogeno mnoštvo pojava ne može se organizovati preko noći.

U nastojanjima da se definiše kulturna politika mora se poći od pitanja: kakvo društvo želimo da stvorimo, kojim putevima, kojim sredstvima.

»Učiniti dostupnim kapitalna dela čovečanstva, a najpre Francuske, najvećem mogućom broju Francuza; obezbediti najširu publiku za naše kulturno nasleđe i podsticati stvaranje dela umetnosti i duha koji ga obogaćuje« — to je definicija zadatka koji je na sebe uzelo Ministarstvo za kulturu Francuske.

Ali, kulturna politika ne znači skup raznih, pa i najboljih tehnika, niti može da znači prosto

potvrđivanje dobre volje. Definirati kulturnu politiku — kaže Šarpanro — to znači razmišljati o stanju i razvoju jedne civilizacije, o tome kakav smisao treba dati budućnosti. Ovo može da zazvuči kao rehabilitacija utopističke misli. A utopija jednog dinamičnog društva mora da bude opšta i — da se oslanja na realnost. Javlja se zadatak da se ta realnost bolje upozna da bi se mogla podrediti. Razvijanje pojedinca, ličnosti, neće moći da se postigne — pa ni u okvirima najdobronamernije zajednice — automatizma koji vode nekim optimalnim »aranžmanima«. Tom radu treba dati smisao, a takođe treba uložiti i sredstva.

Polje kulture je ogromno, široko, osetljivo, jer se proteže od banalne realnosti svakidašnjice do idealne slike o kolektivnoj svesti. Njeno polje ide od onoga kakva je, do onoga kakva treba da bude.

Proklamovano je da je vlada odgovorna da kulturna dobra učini dostupnim svim Francuzima. Autor to pozdravlja kao dobar početak za jednu kulturnu politiku. Ali stvarnost izgleda drugačije. Stiće se utisak da su nova velika sredstva za kulturno uzdizanje ipak, pre svega, na raspolaganju buržoazije. Među članstvom Pozorišta-Doma kulture u Kaenu nalazi se samo 1,6 odsto radnika i 0,6 odsto poljoprivrednika; radnici i službenici čine 33,42 odsto članstva u Pozorištu Istočnog Pariza, 32,7 u Buržu i 16,5 u Avru. Kad bi se kategorija »radnici« posmatrala zasebno, odnos bi bio mnogo nepovoljniji. Jedno proučavanje pokrajine Tuluza pokazuje da 76 odsto radnika nikad ne odlazi u pozorište iz finansijskih i psiholoških razloga.

Ovakve analize pokazuju da materijalne žrtve, materijalna ulaganja i kulturne akcije koje se preduzimaju u ime prava svih na kulturu, često postaju nova i privlačna sredstva za uvećavanje zadovoljstva onih koji su ionako u boljem položaju jer imaju više novca, znanja, kulture. Tako, više nego ikad, s domom kulture ili bez njega, radnik ostaje izolovan.

Autor smatra da od ove konstatacije treba da počne usmerena kulturna politika. Ona mora da zaštiti i garantuje učešće svih građana. A za to nije dovoljno samo ulaganje novih sredstava. U mnogim gradovima i selima može se naići na dvorane koje su danas samo napuštene zgrade. One su svedoci snova ljudi o kulturnom životu. Ti snovi su propadali jer nije dovoljno samo podići zgradu. U nju treba udahnuti život, a za to je pretpostavka postojanje minimuma institucija koje će imati taj zadatak.

Pa i to nije dovoljno. Iz mnogih iskustava se vidi da lokalne vlasti ne ispunjavaju dobro svoje obaveze. One prosto »nisu uverene« da postoji interesovanje za aktivni kulturni život. U njihovim planovima kultura je na poslednjem mestu. Ona kao problem još uvek ostaje u okvi-

ru porodice pojedinaca. A kulturnu politiku treba postaviti tako da obuhvati čitavu naciju.

Kultura ne može da se kvantifikuje samo potrošnjom i slobodnim vremenom. To može da predstavlja samo jedan vid stvarnosti. Značajno je da se prouče stavovi, motivacije, predstave potrošača o kulturi, da se otkriju latentne potrebe koje su teško merljive, da se takve potrebe podstaknu, oslanjajući se na jednu ambicioznu kulturnu politiku. Zato je neophodno da se sprovede i koriste brojna i kvalitativna i kvantitativna istraživanja koja se odnose na kulturnu potrošnju i na kulturne aspiracije, a čime se, već veći broj godina, bave i sociolozi i psiholozi.

Kulturu je nedovoljno meriti samo potrošnjom. To je samo jedno sredstvo da se u društvenom knjigovodstvu izmeri »apetit« za kulturom, ali samo jednog dela stanovništva. Školovanje, priredbe, pozorište, film, izdavačka delatnost, biblioteke, sport, radio-aparati, televizori, foto-aparati, hoteli, korišćenje individualnih vozila itd., sve to daje sliku kakvo je stanje kulture. Ali i oprema stanova, aparati u domaćinstvu imaju očigledan uticaj na kulturno ponašanje. Odeća takođe. A ko bi se usudio da tvrdi da umetnost u kuvanju ne spada u kulturu? Način postojanja, življenja, stanovanja, sve to ima značaja i zato je teško kulturu meriti samo potrošnjom. Sem toga, mora se posmatrati kumulativni efekat raznih faktora kao što su smanjenje radnog i povećanje slobodnog vremena, povećanje životnog standarda, stvaranje novih navika, demografski priraštaj, olakšan transport i komunikacije uopšte, povećanje difuzionih sredstava, ubrzana urbanizacija i, naročito, veći nivo znanja.

Jedna studija René Kaësa¹⁾ pokazuje da najviše čitaju oni koji najviše idu u bioskop i u pozorište. Oni koji gledaju dobro pozorište više se ne mogu zadovoljiti rdavim pa ni osrednjim. A ne sme se dozvoliti da opadne elan koji se jednom javi. Malro je 1966. izjavio da je sa zaprepašćenjem zapaženo da je broj posetilaca u muzejima veći od broja onih koji odlaze na stadione i to u civilizaciji koja u načelu pretpostavlja da se ceo narod pre svega interesuje za sport.

Definisati kulturne potrebe znači definisati stremljenja jednog društva; to znači stvarno se baviti politikom. Pri tome su statistika i deskriptivna sociologija samo instrumenti ali — bitni. U izvesnom smislu brojke, mikro sociološke ankete, kao i globalni podaci o nacionalnoj situaciji, predstavljaju nezamenljiv instrument kulturne akcije. U brojkama treba tražiti fenomene evolucije, duboki smisao promena. Međutim, Šarpanro podseća da se treba boriti protiv pokušaja da se problemi smatraju rešenim onda kad su dati brojkama.

¹⁾ René Kaës: »Les ouvrières français et la culture«. Institut du travail, Strasbourg, 1962.

Kao što se preuveličava značaj statistike za kulturne akcije, postoji takođe težnja da se zaboravi da kultura nije statički moment već dinamizam koji svoju ravnotežu nalazi samo u pokretu. Statistika odgovara preseku koji se daje u jednom vremenskom trenutku, a bezvremenska istina o kulturi ne postoji.

Stanje je sada takvo da se, u stvari, nema verna ni jedinstvena slika kulturnog života i prilika u Francuskoj. Godine 1964. izvršen je popis spomenika kulture i umetničkih bogatstava, što će biti korisno za pripremanje politike kojoj se teži. Posrednici u takvim nacionalnim akcijama treba da budu učitelji, ali isto tako i mnogobrojni lokalni kulturni radnici — animatori — čije je postojanje značajna pojava društvenog života Francuske poslednjih godina. Jedna vrlo široka komisija trebalo bi da stalno prati stanje, razvoj, inicijative, bogatstvo koje se nalazi kako u mestima koja su žarišta kulture tako i u ljudima koji se kulturom bave. A to bi bilo značajno sredstvo da se i građanstvo podstakne na učestvovanje.

Sarpanthro ne veruje da razmišljanja o kulturi mogu dati velike rezultate ako se ne projektuju na čoveka, na društvo. I obrnuto: svaki veliki politički i društveni cilj je manifestacija jednog kulturnog projekta.

Treba, međutim, biti svestan nejednakosti koja postoji u odnosu na korišćenje sredstava kulture. Izvesne pokrajine su deficitarne i u opremi i u ljudima. Nema nikakvog razloga da ekonomski siromašnijim područjima budu manje dostupna dela kulture i umetnosti. Pravo na kulturu je pravo na jednakost uslova za kulturni život. Francuska, zemlja za koju se obično smatra da visoko drži zastavu kulture, otkrila je začuđujuće brojke o svom kulturnom zaostajanju, naročito u poređenju sa susednim zemljama. Procenat stanovnika koji odlaze u pozorište (13 odsto) 3 puta je niži nego, na primer, u Čehoslovačkoj, a 3,5 puta niži nego u Nemačkoj i Norveškoj. Sem toga, 58 odsto Francuza uopšte ne kupuje knjige, a poseta muzejima na 1000 stanovnika za 8,5 puta je veća u Švedskoj, za 8 puta u Austriji i za 6,5 puta u Švajcarskoj.

Autor nema ambicije da u ovoj knjizi izloži neki akcioni program, već iznosi mišljenja o nekoliko tačaka značajnih za pripremu postavljanja kulturne politike.

Bez odgovarajućih demokratskih struktura neće biti moguće sprovođenje programa kulturne politike. Paralelno sa kulturnim akcijama treba da se odvijaju razmišljanja i istraživanja. Sadašnja kulturna akcija u Francuskoj nesumnjiva je kao činjenica, ali u njoj još uvek nema reda, zbrkana je i koristi samo jednom delu stanovništva. Sprovode se bezbrojne ankete, ali teorijska razmišljanja skoro i ne postoje. Kulturna politika može da se definiše samo ako se empiriji pridruže teorijska istraživanja. Dok se to ne postigne,

knjiga postavlja sebi zadatak da istakne neke elemente koji su, po mišljenju autora, značajni za kulturnu politiku.

Javna služba za kulturu, čijim posredstvom treba staviti »u službu narodu« ceo skup brojnih i raznih sredstava za podizanje kulturnog nivoa, prvi je element te politike. Politika koja formalno proglašava prava, ne dajući istovremeno sredstva da se ljudi tim pravima koriste, »predstavlja samo verbalnu demokratiju koja je posebno gnusna. Ona obezbeđuje mirnu savest privilegovanima koji se koriste kulturnim ustanovama podignutim iz opštih fondova«.

Od države se ne traži opšta kulturna akcija zato što su ekonomski i socijalni problemi rešeni, već baš zato što kultura ne može da izbegne pritisak ekonomskih zakona profita. A država ima snagu i sredstva da vodi borbu protiv profita. Kulturna politika ne sme da dopusti novo otuđenje sredstava masovne kulture, prepuštajući ih u ruke prodavaca snova i zaborava. Javna služba za kulturu treba da vodi borbu upravo protiv takvog otuđenja. Danas se u rukama jednog takvog profitnog sistema nalazi sve: počev od slobodnog vremena i godišnjeg odmora, do narodne pesme snimljene na traci. Zadatak je države da ukloni te nametnute odnose koji, u stvari, znače odvođenje od kulture. Jer ako država može da ima neku opštu kontrolu tržišta, bilo bi paradoksalno da ostavi van zaštite proizvode za kulturnu potrošnju. Time Šarpantro ne misli da je potrebno zavesti cenzuru. Ali deca i omladina imaju pravo da ih odrasli poštuju i brane njihov razvoj. Država zdravo reaguje kad je u pitanju zabrana droga, ali s druge strane, omladina čita pesme u kojima se veličaju halucinatorska stanja ili »LSD — raj za pet dolara«.

Situacija stvorena masovnim sredstvima izgleda nova, ali ona možda nije bez presedana. U sudaru između estetike i morala društvena prinuda je bila kočnica i, uglavnom, predstavljala reakcionarnu snagu s ciljem da se izbegne skandal koji bi moglo da izazove neko delo; moral grupe, koji je — ako treba — branjen i sudom, budio je nad konformizmom običaja da bi istovremeno odbranio i politički konformizam. Naravno, detaljnija analiza bi otkrila i druge elemente i naročito značajne raznolikosti kako među potrošačima tako i u masovnim sredstvima. Raznolikost potrošača je očigledna, a i mlada publika je mnogo manje homogena nego što se veruje.

Otkrivanje ovih negativnosti, — smatra autor, — nema nikakvog smisla ako ne vodi politici koja bi bila iskreno pozitivna. Najbolje sredstvo borbe ostaje još uvek stvaralaštvo, više nego što su odbrane i zabrane; stvaranje dela visokog kvaliteta koja će imati snažnu podršku javnih vlasti, stvaranje tokova za difuziju i upoznavanje takvih dela koja će biti zaštićena od uticaja stvaranja profita.

Sistem profita je uspeo čvrsto da se poveže sa svim velikim modernim sredstvima difuzije. Ako se ne bude pazilo — upozorava pisac — on će početi da se koristi čak i kulturnim službama koje su osnovale društvene organizacije. Kakvo iskušenje za lokalnog animatora, kulturnog radnika kad finansijsku pomoć ponudi neko veliko preduzeće! A preduzeća se interesuju za kulturne potrebe uglavnom samo onda kad se time povećaje potreba za potrošnjom nečega što može da se proda. Onda gde je odsutna snaga društva i stvaralaštva, inicijativu preuzima neko drugi. Samo država može da utiče da se zakon ponude i potražnje, u kome je profit osnovna pobuda, zameni ponudom i potražnjom gde je kvalitet osnovni kriterij. Država više ne može da se ograniči na kontrolu, usmeravanje, uravnoteživanje; ona mora da postane inicijator, animator, organizator.

Zakoni postavljaju državi zadatke da štiti, pomaže, podstiče, obrazuje, širi saznanja, oprema, stvara, oživljava; svi ti zadaci se odnose na spomenike kulture, kulturne ustanove, stvaralaštvo, školstvo, prirodne lepote, sport, istraživanje itd. Zato država mora, najzad, da primi na sebe te zadatke. Samo tako ona može da odgovori na »pravo građana na kulturu«.

Kulturna baština jedne zemlje je kolektivno vlasništvo. Funkcija čuvanja koju ima država, usko je povezana sa funkcijom širenja saznanja, difuzije. Muzej ne daje smisao umetničkoj slici; on ima opravdanje za svoje postojanje jedino ako tu sliku stavlja svima na raspolaganje. Čuvanje spomenika kulture i umetnosti, bez napora da se oni stave u službu najšire publike, predstavljaće »samo maniju i povlasticu za pojedince«.

Autor se zalaže za to da se potraže novi putevi, da se ulože novi naponi da bi kultura postala dostupna što većem broju ljudi. Otvoriti te nove puteve zadatak je države, ona treba da dá primer. Njen zadatak više ne može da se iscrpljuje samo u opremanju kulturnih ustanova. Sem toga, danas više nije dovoljno ako se zna da se upravlja, administrira. Potrebno je udahnuti život u kulturne ustanove, preduzimati kulturne akcije, stvarati čitave kulturne pokrete. To će biti moguće ako u okviru kulturne politike država prihvati na sebe značajan zadatak da obrazuje »animatore«, pokretače i organizatore kulturnog života. Oni su danas potrebni svim kulturnim ustanovama. Njihovo lično obrazovanje treba da je vrlo široko, na nivou univerzitetne diplome. To, naravno, ne znači njihov monopol na kulturne akcije u odnosu na one brojne poslenike kulture koji su i bez takvog, specijalizovanog obrazovanja, svojim entuzijazmom i odanošću kulturi uspevali da organizuju kulturni život u svom gradu. Prostora za delatnost svih njih ima dovoljno, jer su potrebe svakim danom sve veće. Računa se da će Francu-

skoj u 1985. godini biti potrebno oko 50 hiljada animatora.

Obrazovanje i pomoć u obrazovanju kulturnih animatora biće, zato, bitno poglavlje jedne celovite kulturne politike. Animatori moraju da budu povezani sa jednom jakom i stvaralačkom kulturnom celijom (pozorišta, aktivni muzeji, domovi kulture, domovi omladine) da bi mogli da deluju i na druge manje aktivne i veličinom manje kulturne jedinice.

U okviru objekata namenjenih kulturi ne treba zaboraviti izgradnju »društvenih kvadratnih metara«, zajedničkih prostorija za stambene blokove i jedinice gde bi mogli da se odvijaju društveni i kulturni susreti onih koji tu stanuju. A to se može regulisati u okviru propisa o građenju stanova.

Govoreći o demokratiji i participaciji autor ističe da je dužnost države da u službu javnosti stavi sredstva za kulturu, a ne kulturu.

Za sada se participacija, o kojoj se toliko govori, nedovoljno uvažava u kulturnoj akciji i često se zaobilazi učešće građana koji su voljni da doprinesu razvoju sopstvene kulturne sudbine. A držati ljude po strani i pozivati ih da ratifikuju ono što se bez njih radi, znači ne samo izazvati njihovo opravdano podozrenje već, takođe, lišiti se dragocene pomoći.

Problem ravnoteže vlasti i uticaja u okviru demokratskog upravljanja bitan je u kulturnoj akciji. Razne tenzije — između sektora politike i kulture, animatora i predstavnika u organima upravljanja, animatora i opštine, animatora i direktora — mogu da budu značajna smetnja i za razvoj demokratske, stvarne participacije i za razvoj kulture. Upravne vlasti i drugi organi upravljanja faktori su participacije, ali ne takvi koji imaju pravo da nameću »politiku kulture« već da učestvuju u kulturnoj politici. Zato će sloboda delovanja, u prvom redu animatora, koji treba da budu kreatori, biti jedan od prvih uslova za željene uspehe. Animatoru treba dati mogućnosti za imaginaciju, jer on mora neprekidno da nalazi odgovore na životne potrebe one grupe ljudi koji su u krugu tog kulturnog dejstva, što nije lak zadatak. On treba da stvori nove odnose, da pokreće razne aktivnosti, kulturne dijaloge. Najpotpuniji primeri ove lepe funkcije medijatora dati su plejadom prvoklasnih animatora koji vode dramske centre i neke domove kulture u Francuskoj. Značajno je pri tom zapaziti — podseća autor — da većina njih nije dobila »specijalno obrazovanje« već su postignuta ostvarenja rezultati snage njihove sopstvene stvaralačke ličnosti.

Pored demokratije, koja je prvi uslov stvarne participacije, u kulturnoj akciji treba poštovati ostvarenje pravog, visokog kvaliteta, bez povlađivanja jeftinom ukusu, bez stvaranja banalnih nuzprodukata. (»Nećemo vam činiti nikakve

ustupke, a time ćemo dokazati poštovanje koje imamo prema vama»). Popuštanje, koncesije, umetnost »uz rabat«, dovode do toga da umetnosti i nema. Veliki uspeh Vilara i njegovog pozorišta može se protumačiti time što nikad nije činio nikakve ustupke koji bi išli na štetu kvaliteta pozorišta. A ipak je njegovo pozorište imalo preko 50 hiljada pretplatnika u 1966. godini.

Sa pojmom kvaliteta nailazi se na ozbiljnu teškoću koja je vezana za svaku kulturnu politiku, jer se kvalitet ne može planirati. Naravno, to uvek pretpostavlja određen rizik. A odbijati taj rizik znači sterilizovati slobodu stvaranja.

Pored slobode stvaranja, mora se osigurati i sloboda, mogućnost izbora. Jednaka raspodela bogatstva kulture, umetnosti, duha, savremenog stvaralaštva, — to garantuje slobodu i mogućnost izbora. Decentralizacijom kulturnog života, odgovarajućom autonomijom regionalnog upravljanja, mnogostrukošću delatnosti, raznim mogućnostima u opredeljenju, dijalozima, biće obezbeđena sloboda korisnika.

Među tim korisnicima ne treba zaboraviti na jednu značajnu grupu, na omladinu. Tačno je da nema posebno »omladinskih« problema. Međutim, svaki problem nacije, — bilo da je u pitanju stambena obezbeđenost, stalnost zaposlenja ili šta drugo, — najteže pogađa mlade. Zato svako pitanje treba proučavati misleći na njih. To je najbolji način da budemo sigurni da ne žrtvujemo budućnost prošlosti.

Država, naravno, nije bez uticaja na stvaralaštvo. Ona i tu mora da vodi aktivnu politiku. Ta politika se ogleda u porudžbinama i kupovinama. Ali država treba istovremeno da utiče na uslove života i rada umetnika i, takođe, na tržište umetničkih dela. Ovde se, svakako, ne izostavlja politika izdavanja i distribucije, radio, televizija, filmovi. I fiskalna politika mora da se menja u korist stvarnog kvaliteta. Treba, takođe, da jedan određen procenat na sumu za izgradnju javnih zgrada bude u principu rezervisan za »ukrašavanje« tih zgrada savremenim umetničkim delima. Kad je u pitanju muzika, autor kaže da ima primedbi da je tradicionalnu akademsku osrednjost teško pobediti, a da se daju porudžbine koje baš ta dela favorizuju. Međutim, ni decentralizacija pozorišta, ni muzike, ni druge akcije neće imati smisla ako i opštine ne učine značajne napore da kulturne probleme uključe među svoje glavne zadatke.

Autor sa žaljenjem ističe da formiranje smisla za umetnost nije obezbeđeno u školama, a škola je prvo mesto gde se »priprema« kultura. Kontakt sa umetnošću u školama znači skoro uvek pozivanje na prošlost, te postoji »razlaz« između moderne umetnosti i publike.

Pomoć kulturne politike stvaralaštvu može da se svede na tri glavne tačke: revizija umetničkog

obrazovanja, susreti sa publikom posredstvom živih kulturnih institucija i značajna finansijska pomoć.

Autor ne zaboravlja da istakne da su i neki drugi elementi usko povezani sa kulturnom politikom. To je stambena izgradnja, politika godišnjih odmora, davanje prioriteta društvenom turizmu, finansijsko pomaganje uređenja kampova, obezbeđenje »prava« građana na uživanje u prirodi u ovoj eri snažne urbanizacije.

Akcent ove knjige je na tome da kulturna politika ne znači »planiranje kulture«. Ona je neodvojiva od opštih ciljeva politike. Države koje veruju da od kulturne politike mogu da naprave privredu vode, u stvari, politiku u korist privilegovanih.

Autor ne smatra da je svojom knjigom otkrio probleme koji nisu poznati. Njima su posvećena mnoga istraživanja, radovi, ankete, da bi se videlo šta sve treba učiniti. Znači, ostaje samo da se to i ostvari.

